

Варто зазначити, що майже немає порівняльних перспектив розгляду матеріалу. Лише причинкові порівняння подаються з монастирями Литовської провінції чи епізодично з римо-католицькими кляшторами. Практично повністю немає компаративістики в контексті православних монаших традицій, що є суттєвим при розгляді ЧСВВ як гілки східного християнського обряду. Основний акцент зроблено на фактажі (кількість, дати, відсотки та ін.) і залучення у науковий обіг нових джерельних даних. „Тотальне“ вивчення джерел, культ факту, скрупульозність, нарація і фактаж, часте і нерідко розлоге цитування джерел — характерні риси дослідження. Монографію можна розглядати як типовий приклад історичного нарративу в традиціях позитивістських студій, „академічної“ історії. Загалом дослідження є прикладом нової синтези з історії не лише василіянського чину, але й історії монашества та історії культури загалом на українських землях другої половини XVIII ст.

Іван АЛЬМЕС

В'ячеслав Липинський: Повне зібрання творів, архів, студії. Т. I: Суспільно-політичні твори (1908—1917) / Ред. кол.: Я. Пеленський (гол. ред.), І. Гирич, О. Проценко, Г. Папакін, Г. Сварник, Т. Осташко. Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ.— К.: Український письменник, 2015.— 784 с.— (Твори)

У період існування „залізної завіси“, коли ім'я і творчість В'ячеслава Липинського були у Радянській Україні під забороною, на межі 1960—1970-х років у Філадельфії коштом Східноєвропейського дослідного інституту В. Липинського почало виходити повне зібрання праць цього видатного мислителя. Керівництво інституту та його співробітники, визначні дослідники творчості вченого: І. Лисяк-Рудницький, І. Коровицький, Л. Білас та інші насамперед зосередилися над підготовкою до друку історичних праць В. Липинського та його листування (листів Д. Дорошенка і О. Назарука до В. Липинського). На початку 1990-х рр. під керівництвом професора Я. Пеленського видано „Україну на переломі“. 2003 р. з'явився друком перший том листів В. Липинського до адресатів на літери А—Ж. І от, нарешті, маємо довгоочікуваний, бездоганий у науковому й поліграфічному виконанні, значний за обсягом том суспільно-політичних творів В'ячеслава Липинського дореволюційного періоду. Загалом видання його творчої спадщини, архіву та студій про нього заплановано у 25-ти томах і трьох серіях: I. Твори — історичні праці та монографії, політологічні трактати та публіцистика; II. Архів — листи, щоденники, записки та нотатки В. Липинського, листи різних осіб до нього, матеріали українського віденського посольства та ін.; III. Студії — дослідницькі праці і матеріали про життя і творчість В. Липинського та про його рід. Кожна серія має власну черговість томів. Як зауважує в інтерв'ю один із упорядників видання відомий український історик Ігор Гирич, „загалом, видання томів відбувається дуже повільно. Адже Інститут діє на громадських засадах, без державного фінансування. Держава в нас фінансує тільки окремі наукові проекти. Та й то

не всі. І чомусь проєкт Липинського не є пріоритетним ні для нашої Академії наук, ні для нашої держави. Хоча до підготовки цього видання долучились науковці Інституту української археографії і джерелознавства НАН України. Тож можна сказати, що він академічний. Але йдеться передусім про ініціативу конкретних науковців, а не Академії у цілому¹.

Рецензований том відкриває нову серію 25-томника праць В'ячеслава Липинського та вміщує всі відомі сьогодні твори видатного суспільного мислителя та історика, друковані як окремими книжками („Шляхта на Україні“, 1909), так і в часописах „Przegląd Krajoowy“ (1909), „Рада“ (1908—1912), „Літературно-науковий вістник“ (1908—1912), „Украинская жизнь“ (1912), „Діло“ (1910). До цих праць тематично долучається також програма Української хліборобсько-демократичної партії, що вийшла друком у жовтні 1917 р. в Полтаві. Надруковано і кілька статей, рукописи яких знайдені в архівосховищах. Основу збірки становить ідеологічна публіцистика В. Липинського, але наявність політичного трактату „Шляхта на Україні“ (який уперше друкується українською мовою) та програми Хліборобсько-демократичної партії робить цей том за змістом суспільно-політичним. Загалом у том, наклад якого 1000 примірників, увійшли 42 праці, більшість з них виходила лише раз за життя В. Липинського.

Видання має таку структуру: спершу йде передмова І. Гирича про історіософію дореволюційного періоду діяльності В. Липинського, далі розміщені за хронологією та місцем публікації тексти творів мислителя, подані одночасно мовою оригіналу і в українському перекладі (наприклад, статті з тижневика „Przegląd Krajoowy“). Тексти В. Липинського відтворені за сучасним правописом зі збереженням усіх лексичних особливостей авторської мови. Підрядкові примітки автора позначені латинськими літерами а, b тощо, примітки редакції подаються через „зірочку“. Слід відзначити бездоганне високопрофесійне археографічне опрацювання матеріалів.

Вміщені також додатки, які розкривають передусім теми, порушені у працях В. Липинського. Зокрема, широко представлено публікації симпатиків В. Липинського з газети „Рада“ за 1908—1911 рр. у зв'язку з так званою справою провокатора Раковського (статті й нотатки В. Піснячевського, С. Єфремова, М. Лозинського, фейлетон С. Черкасенка). Відтворені без редакційних змін (як історіографічні пам'ятки) дві статті професора Я. Пеленського (україномовна 1957 р. та німецькомовна 1961 р. (в перекладі)).

Тексти В. Липинського супроводжують розлогі змістовні коментарі (С. 605—708), що їх підготували співробітники Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Наталія Черкаська та Григорій Стариков з участю Світлани Панькової. Закінчується книжка іменним покажчиком, який уклали Георгій Папакін, Наталія Черкаська та Григорій Стариков.

У „Передньому слові від редакторів“ (С. 13—16) стисло викладено концепцію рецензованого тому та сформульовано кілька засадничих положень щодо дешифрування глибинного змісту дореволюційних публіцистичних творів В. Липинського. Зазначено, що ще в 1950-х рр. професор Я. Пеленський висловив думку про демократичний період світогляду В. Липинського, який закінчився після розчарування практикою української націонал-демократії в часи будівництва Української Народної Республіки. Відтепер оприлюднені й критично осмислені праці

¹ Історик Ігор Гирич: „Книгу Липинського повинен мати кожен депутат“ / Розмовляла Тіна Пересунько. 2015-08-10.— Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/istorik-igor-girich-knigu-lipinskogo-povinen-mati-kozhnij-deputat.html>

В. Липинського дають повне підтвердження таким інтерпретаціям, переконуючи у наявності генезису поглядів В. Липинського „від консервативно-демократичних до 1917 р. до суто консервативних у 1917—1931 рр.“ (С. 14). Упорядники зауважують, що „до 1917 року В'ячеслав Казимирович ще не був тим ідеологом українського гетьманства, яким став, очоливши Український хліборобсько-державницький союз і виконуючи функції ідеолога гетьмана у відставці Павла Скоропадського“ (С. 13).

У вступі сформульовано також кілька концептуально важливих тез, що можуть слугувати орієнтиром у подальшому вивченні доробку вченого. По-перше, наголошується, що, будучи консерватором у 1900—1914 рр., В. Липинський орієнтувався на націонал-демократію, з одного боку, і на українську соціал-демократію — з другого. „Українське політичне життя він розглядав не як перевагу якогось окремого напрямку, а як спільну акцію представників усього спектру суспільно-політичного руху від лівого до правого крила. Позаяк об'єктивно більшість діячів орієнтувалися на націонал-демократію, її як рівнозначно віддалену від крайньо лівих і правих поглядів В. Липинський, очевидно, мав вважати об'єднувальним фактором — флагом боротьби за політичну окремішність України“ (С. 14). По-друге, зазначається, що В. Липинський намагався узгодити демократичну концепцію українського розвитку соціалістичного і буржуазного відламів політичних сил з нечисленним консервативним національним елементом. „Причому цих націонал-консерваторів він намагався індоктринувати демократично-республіканськими ідеями,— зробити консерваторами з лівими поглядами“ (С. 14). В. Липинський сподівався захопити ідеями національного консерватизму центристів-демократів — лідерів Товариства українських поступовців (ТУП) — М. Грушевського, С. Єфремова, Є. Чикаленка, О. Лотоцького, Д. Дорошенка, С. Петлюру, перетворити їх із переконаних федералістів на самостійників. Третє: В. Липинський намагався до 1914 р. будувати суспільно-політичне життя Наддніпрянщини на принципах злагоди та ідеологічного консенсусу. Але практика 1917 р. не виправдала його надії: демократія в особі Центральної Ради та партій, що її підтримували, відкинула консервативний концепт як ретроградний і реакційний — тому надалі В. Липинський розглядав демократів як руйників державности й анархістів. Четверте: у своєму осмисленні українського життя В. Липинський йшов від синтезу через антитезу до нової синтезу. Синтетичним було його бачення українського життя у 1908—1914 рр. Антитезою була його діяльність на чолі УСХД у 1920—1926 рр. Кінець 1920-х років вже пройшов під прапором боротьби з монархічним конформізмом і бонапартизмом усередині консервативної течії. До нової синтезу прийти йому не дав короткий час життя. „Сутність філософського доробку В'ячеслава Липинського — у формулюванні не стільки засад питомого українського монархізму, скільки широкого спектру ідей у площині національної консервативної традиції“, — такого висновку доходять упорядники видання (С. 15). Також вони слушно наголошують, що „сьогодні думки В. Липинського передреволюційної доби, людини, якій тоді було лише 30 років, вражають своєю актуальністю, глибиною і мудрістю нас, людей початку ХХІ століття. Сучасна Україна потребує його висновків, закликів, рецептів будівництва Нової України. Ми стаємо політичною нацією, формулу якої висловив сто років тому В'ячеслав Казимирович у концепті територіалізму. Сьогодні ми переконуємося у слушності пророчих слів В. Липинського, що справжніми патріотами української землі можуть бути не лише українці з походження, а передусім українці за політичним вибором, які цей вибір роблять, визнаючи пріоритет української культури. В умовах російської агресії ми відчули цінність власної держави, ту цінність, яку широкому загалові

українців намагався прищепити В. Липинський напередодні подій Української революції [...] Сьогодні, нарешті, публіцистика В'ячеслава Липинського приходить до масового українського читача. Читача, який хоче знайти в його працях відповіді на запитання, якою дорогою треба йти" (С. 16).

У надзвичайно цікавій і багато в чому новаторській статті „Політична публіцистика В'ячеслава Липинського (1908—1917)“ І. Гирича в широкому історичному контексті ґрунтовно проаналізовано тексти творів головного героя, генезис і еволюцію поглядів В. Липинського від демократичних до консервативних, з'ясовано суперечливі моменти в тлумаченні його публіцистичної спадщини, зроблені важливі концептуальні висновки, які мають неабияке значення для подальших студій над творчістю видатного консерватора. Характерно, що солідна за обсягом (С. 17—95) розвідка І. Гирича містить низку проблемних ліній, які утворюють у статті кілька самостійних структурних підрозділів: 1) В. Липинський і українська демократія на початку ХХ ст. (ставлення демократів до В. Липинського; взаємини з провідником національного руху М. Грушевським; з видавцем газети „Рада“, спонсором багатьох культурологічних складових „українського проекту“ та одним із лідерів політичного життя підросійської України, „представником консерватизму надніпрянського типу“ Є. Чикаленком); 2) взаємини з українською соціал-демократією (А. Жуком, Л. Юркевичем, В. Винниченком, М. Меленевським, О. Скоропис-Йолтуховським та Б. Ярошевським), вироблення спільної лінії щодо української окремішності; 3) взаємодія з польськими політичними й культурними силами в Україні; 4) історіософія В. Липинського в його політичній публіцистиці (співвідношення консерватизму з демократизмом у політичних побудовах; народництво в історіографії В. Липинського — у фарватері традиційної української демократичної історіографії; співвідношення класового і національного; революційність для здобуття незалежності; концепт „українська шляхта“; розмежування з польськістю; лідерська функція шляхти в українському суспільстві; поняття „нація“, „територіалізм“, „самостійність“ в історіографії В. Липинського).

І. Гирич акцентовано наголошує, що „В. Липинський до 1917 року не розрізняв питання демократії як репрезентації влади народу через волевиявлення і проблеми справедливої влади еліти над широкими народними масами“ (С. 19), бо розумів під демократією „обов'язок майновитої верстви стосовно народу“ (С. 18). Окреслюючи інтелектуальний клімат, у якому формувалися погляди публіциста, І. Гирич звертає увагу читача на те, що В. Липинський творив у добу неоромантизму, у період, коли „відбулося розчарування пізнавальними, а головне — мобілізаційними можливостями позитивізму як філософії, спрямованої на реанімацію політичних можливостей старої землевласницької еліти. Дарвінізм і кантіанство вивели на арену історії маси, які, крім марксистської доктрини, підпадали й під інші філософські інтерпретації...“ (С. 20). В. Липинський, пише історик, здійснив свого роду спробу „повернути назад колесо історії й відродити до політичного життя, здавалося б, назавжди відмерлий шляхетський клас“. На відміну від Володимира Антоновича, намагався „не лише сам залишитися шляхтичем, а й повести за собою всіх інших землевласників Правобережжя, оголосивши їх усіх уже не польською, а українською шляхтою“ (С. 21). Проаналізувавши „коріння ідентичності“ мислителя, автор переконливо доводить, що „український вибір для „поляка“ В. Липинського був природним“ і „природним було, що свою літературну діяльність В. Липинський розпочав українською мовою [...] Польською він писав лише з мотивів тактичних, для вербування в число адептів українства людей польської культури“ (С. 20—21).

Звертаючись до проблеми „В. Липинський і українська демократія на початку ХХ століття“, І. Гирич обґрунтовує неминучість його співпраці з провідниками

цен
лог
мож
ная
дол
пос
мар
від
шаз
кра
ну
віте

з п
кіл
ша
пу
сан
дук
час
від
орг
спі
ша
уде
ног
мо
у с
лен
рок
ног
сто
„це
бул
гал

ста
ми
час
окр
М.
не
рат
ком
дія
неі
укр
спі
тич
В.
вог

центристського напрямку українського руху, наполягаючи на тому, що „до революції творити праву партію без спілки із загальнодемократичним рухом було неможливо через ембріональний стан правих сил національної орієнтації [...] Усе тоді наявне в українській публіцистиці, художній та політичній літературі мало народлюбний характер і спонукало до засвоєння вже відпрацьованих у демократизмі постулатів українства у виконанні її класиків Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Драгоманова та М. Грушевського...“ В. Липинський не відмовлявся від свого шляхетства, правих поглядів та самостійництва і, „залишаючись консерватором ізсереди, назовні демонстрував прихильність до демократичних постулатів. Це давало можливість робити спільну загальнодемократичну справу, збагачуючи український рух незнаними до того, несподіваними, ба навіть революційними за своєю суттю ідеями“ (С. 24).

У той же час у тлумаченні науковцем питання про взаємодію В. Липинського з представниками ліволіберальної національно-демократичної течії в українстві є кілька моментів, які видаються нам дискусійними. Так, І. Гирич твердить, що перша генерація „політичних українців Наддніпрянщини“, до яких він зараховує групу молодоукраїнців навколо видавничого проекту „Вік“ (Сергій Єфремов, Олександр Лотоцький, Василь Доманицький, В'ячеслав Прокопович, Володимир Дурдуківський, Федір Матушевський), так само, як і В'ячеслав Липинський на той час, була значною мірою „демократичними консерваторами“. Дослідник влучно відзначає такі риси їхнього світогляду, як заглиблення в українську традицію, органічне несприйняття соціального радикалізму більшовицького переустрою суспільства, пошук компромісу між майновитим прошарком і народним загальом, шанування приватної власності на землю, відкидання принципу соціалізації та удержання землі, що характеризував російський радикальний підхід до аграрного питання (С. 27). Погоджуючись з цією характеристикою, ми все ж не можемо остаточно пристати до думки щодо „консерватизму“ цих діячів. Як видається, у світогляді більшості з них гармонійно поєднувалися ідеї національного визволення, визнання цінності людської індивідуальності та потреби наділення її широким комплексом прав і свобод, потреби політичної модернізації, гасла соціального реформаторства. Отже, адекватнішим нам уявляється інший термін, який застосовує І. Гирич щодо цієї групи однодумців, майбутнього ядра УДРП — „центристська партія“, „центристські сили“ (С. 27—28). Можливо, придатними були б також такі дефініції, як „новий лібералізм“, „соціальний лібералізм“, „легальне народництво“.

Крім того, І. Гирич детально розглянув питання ставлення видатних представників української національної демократії до В. Липинського. Особливо цінними є його трактування взаємин В. Липинського та М. Грушевського, який на той час був уже відомим істориком та організатором української науки: „[...] варто окремо наголосити, що В. Липинському йшлося про обов'язкове схвалення М. Грушевським своїх політичних дій. Йому було важливо, щоб М. Грушевський не сприймав його акцію по праці серед спольщеної верстви шляхти як свою сепаратистську роботу, як акцію на власну руку, не узгоджену на загальноукраїнському рівні. Натомість В. Липинський хотів, щоб М. Грушевський його громадську діяльність сприймав як частину всеукраїнської демократичної справи [...] Це звернення до М. Грушевського свідчить про: 1) визнання останнього провідником українського руху, у якому В. Липинський бере участь як відпоручник лише спольщеної шляхти; 2) що В. Липинський визнавав цей рух переважно демократичним, до якого мала б допасуватися консервативна група римо-католиків [...] В. Липинський надзвичайно цінував контакти з М. Грушевським, ставлячи їх, вочевидь, вище за взаємини з іншими демократами. Пієтет до професора в нього

залишився навіть після внутрішнього конфлікту із львівським професором через історію з „Історією України“ Миколи Аркаса, коли голова НТШ без дозволу і попередження В. Липинського дописав до його фактографічної і безпристрасної за суттю рецензії свою упереджену і нищівну критику книги“ (С. 37—39). Показово, що з „Літературно-науковим вістником“ — часописом, яким опікувався М. Грушевський до 1914 р., В. Липинський співробітничав дуже мало. Більшість своїх статей суспільно-політичного характеру він намагався друкувати в „Раді“. 1911 р. у „ЛНВ“ з'явилася лише одна його стаття політичного характеру — рецензія на книжку Леона Василевського „Україна і справа українська“ (див.: С. 468—479). Стаття ця, після публікації праці „Шляхта на Україні“ та статей у „Пшегльонді крайовому“, була „концентрованим виразом ідеї територіалізму та чіткого розмежування зі ставленням польської соціалістичної партії до ідей української окремішності“ (С. 41). У ній В. Липинський непрямо полемізував і з М. Грушевським, який обстоював етноцентричний принцип будови нації (С. 42).

Шляхи В. Липинського і Є. Чикаленка у 1910—1912 рр. перетнулися в газеті „Рада“. Є. Чикаленко був дуже зацікавлений у співпраці В. Липинського з газетою. Часто замовляв йому статті, але В'ячеслав Казимирович писав туди без особливої охоти, бо „Рада“ не сповідувала самостійницької ідеології, а була підкреслено газетою федералістського спрямування. Порівнюючи політичний світогляд В. Липинського та Є. Чикаленка, дослідник доходить висновку, що „як і В. Липинський, Є. Чикаленко був фактичним ідеологом середнього українського класу. Він вважав, що лише дрібний і середній власник буде зацікавлений у перемозі української революції, підтримуватиме українську державу, національну культуру, а також творитиме матеріальну базу, економічну основу процвітання України“ (С. 43—54).

Стосовно розуміння В. Липинським проблеми українсько-польської взаємодії дослідник зауважує: „Тривалий час польського панування в Україні, багатовіковий польський „стан посядання“ привчив українців сприймати поляка як апріорі чужу людину, ворожу силу. В. Липинський, прийшовши до концепції територіалізму, на суспільствознавчому рівні зняв ту проблему, об яку билосся, як хвиля об залізний мур, не одне покоління українських інтелектуалів. Він мав вирішити дуже складне теоретичне завдання: як досягти української незалежності і розв'язати при цьому проблему спротиву польського населення цьому завданню. Нашому консерваторові йшлося про створення такої психологічної колізії, яка б дозволяла людині-„поляку“ в Україні не просто змиритися з думкою про відмову від польського державного панування, а й одержати вдоволення або принаймні на емоційному рівні толерувати прихід до влади у Правобережній Україні українських сил [...] Територіалізм означав етапність шляху культурного поляка до українства. На перших порах він просто відмовляється від ідеї відновлення в Україні „історичної Польщі“ і ставить перед собою завдання служіння культурним і політичним інтересам українського народу, на другому етапі — засвоює українську мову і культуру як свою і стає до лав української еліти разом з етнічними з походження українцями [...] Завдання це В. Липинський вирішував через тижневик „Пшегльонд крайовий“ (С. 63—65).

Глибоко проаналізувавши, згідно з головними структурними елементами філософії історії українського суспільства, громадсько-політичні погляди В. Липинського у 1908—1917 рр., І. Гирич детально спиняється на такій важливій складовій його політичної публіцистики, як ставлення до ідеї української суверенної держави, й доводить, що територіалізм за своєю суттю у В. Липинського заміняв концепт самостійництва, бо для досягнення останнього потрібний був принцип територіалізму; територіалізм для нього був стратегічним шляхом до досягнення

ук
ти
на
ва
по
за
біт
пр
ки
ци
ць
шл
ти
іде

ки
ти:
пр
но
сь
ра:

ча
пр
ськ
№
спі
(С.
як
змі
спр
мо
нав
роз
опу
ти
бут
рі
гар
вза

та
гля
Пер
пое
Гог
рос
на
ім'я
„те
мов

української політичної окремішності. „Територіалізм В. Липинського був семантичним синонімом поняття „самостійність“ (С. 89). Історик також акцентує увагу на такому важливому досягненні інтелектуальної праці В. Липинського (реалізованої, знову ж таки, в дореволюційний час переважно засобами публіцистики), як порушення „порочної української традиції національну приналежність визначати за становим походженням“, згідно з якою, якщо людина шляхтич — то поляк, робітник на заводі, військовий або чиновник — то росіянин, торговець — єврей, підприємець — росіянин, поляк або єврей. Для українців лишався єдиний селянський стан (до нього за родом занять треба зарахувати і козаків колишньої Київщини та Гетьманщини). „Суспільна думка народницької школи ще й робила з цього безрадісного явища особливе українське досягнення, особливий український шлях [...] Антонович вивів із цього формулу особливого українського національного типу [...] Навіть український соціалізм запозичив це безкритичне схилання перед ідеєю „мужицької“ нації“ (С. 79—80).

Слушним є висновок І. Гирича щодо подальшої ідейної еволюції публіцистики В. Липинського: „Яким би був синтез філософії батька українського консерватизму, якщо тезою була передреволюційна творчість, а антитезою запереченням-протиставленням еліти і народу була його творчість 1920-х років. Можливо, на новому рівні осмислення проблеми співвідношення еліт і народної маси В. Липинський зміг би відшукати той консенсус, той баланс, який ми спостерігаємо у творах, написаних між 1908 і 1917 рр.“ (С. 95).

Звертаючись до текстів В. Липинського, зазначимо, що увагу сучасного читача має, вірогідно, привертнути стаття мислителя „Україна чи Русь?“, написана з приводу виступу „відомого і заслуженого дослідника історії нашого краю“ польського науковця Александра Яблоновського (твори якого він знав і шанував) у № 95 і 96 „Dziennika Kijowskiego“. Метою статті було „застерегти польське суспільство від небезпеки, що загрожує йому з боку „українофільських“ ідей“ (С. 299). „Незважаючи на те, що всю статтю написано з вигаданого приводу, бо ж, як виявилось, ніхто з українців навіть у гадці не мав ніякої „державно-правової зміни номенклатури русинів“, а також на те, що засторога від українофільства, спрямована суспільству, де верховодять вшехполяки, принаймні передчасна, не можна не звернути уваги на голос Шановного Історика, думку якого ми надто навчилися цінувати, щоб обминути її легковажним мовчанням...“ (С. 299),— так розпочав свою відповідь В. Липинський. „Чи варто сьогодні, коли „піднятий меч опустився“, в ім'я вигадки роз'ятрювати зарубцьовані рани, чи варто повторювати те, результати чого не тільки надто відомі в минулому, а й зрозумілі для майбутнього?“ (С. 307) — ця думка видатного діяча актуальна не лише стосовно історії складних українсько-польських взаємин, які в наш час, здається, остаточно гармонізувалися, але й взагалі стосовно багатьох проблем у мозаїчній картині взаємовідносин українського народу з іншими етносами.

Вельми повчальною у світлі сучасних українсько-російських „боїв за історію“ та новий розподіл культурно-літературної спадщини ХІХ — початку ХХ ст. виглядає також праця В. Липинського „Гоголь — Залеський“. „Два великі українці. Перший — видатний російський письменник, другий — відомий польський поет, — читаємо в ній.— Ім'я першого лунає тепер в усій Росії. І слушно: адже Гоголь — її культурний набуток із широких українських степів, здобутий працею російської державності. Росія сьогодні пишається тим набутком [...] а певна частина тієї Росії, галасливо вимахуючи ім'ям свого великого письменника, кидає те ім'я у вічі його рідним братам як очевидний знак перемоги, як грізне для України „memento“ [...] А чи слушно?“ „Бо в Гоголя,— пише український критик С. Єфремов,— були, безперечно, дві душі: українська і російська. Одна молода, свіжа,

овіяна чарівливими спогадами про далекий, милий серцю край, а друга — стареча, холодна, сувора, зі „службовими“ прагненнями, з надмірною любов'ю до офіційної державності...“ А цей козацький син, нащадок наказного гетьмана Правобережної України Остапа Гоголя, якого призначив Собеський, „сам не знав, яка його душа [...] і то була його трагедія, а водночас і трагедія величезної більшості його народу. Але і в Гоголя траплялися моменти усвідомлення цього і [...] протесту“. „Але то був суто стихійний протест,— продовжує В. Липинський,— і логічні висновки спромоглися висувати з нього тільки ті, яким сьогодні загрожують „старечою, холодною, суворою“ душею великого російського письменника [...] Але марно... Адже буйного розвитку тієї другої „молодої і свіжої“ душі не зможуть стримати ніякі погрози й ніякі сили“ (С. 309).

Вельми проникливими є різнопланові публікації персоналістичного характеру, присвячені сучасникам В. Липинського: „Пам'яті Василя Доманицького“ (1910) та „Світлої пам'яті доктор Йосип Юркевич“ (1912). Полемічною видається вміщена в „Раді“ стаття В. Липинського „За що ми повинні дякувати В. Антоновичу“ (С. 402—405), в якій автор проводив думку про В. Антоновича не лише як про хлопмана, котрий вийшов з польської громади, а й як про творця нового типу політичного українця². Вражають блискучі біографічні розвідки В. Липинського: „Данило Братковський — суспільний діяч і письменник кінця XVII століття“ (1909) (С. 264—277) й „Данило Братковський“ (С. 277—297).

У статті „Край і народ“ (1909) В. Липинський чітко формулює думку, яка є актуальною в умовах кризової України, коли йде боротьба за збереження її цілісності, а більшість населення мріє про суспільний спокій, етнічну злагоду та економічний добробут у країні: „Ідеї націоналізму меншості: право панування „привілейованих“ народів — та ідеї націоналізму більшості: „чий край, того й народ“ — сьогодні вже не досить, бо вони породили розмаїту боротьбу та ненависть, поділили народи в краях і краї між народами-переможцями, створили боротьбу всіх проти всіх. Об'єднання знову для спільної праці задля загальнонародських ідеалів людей різних національностей, змушених жити поряд, і задоволення їхніх конкретних національних потреб,— одне слово, узгодження таких двох сьогодні суперечливих або силоміць поєднаних понять, як „край“ і „народ“,— стало метою нової ідеї, яка на нашому ґрунті прибрала назви „крайовості“, або „територіалізму“. Отже, територіалізм ми протиставляємо націоналізмові, та аж ніяк не самому поняттю „національність“ і не патріотизмові в шляхетному значенні цього слова“ (С. 317).

Нові акценти щодо конструювання політичного світогляду В. Липинського в добу Української революції 1917—1920 рр. надає вивчення написаного ним „Нарису програми Української Демократичної Хліборобської партії“ (Полтава, 31 серпня 1917 р.) (С. 521—535). Так, у розділі третьому — „Справи економічні“ — читаємо про те, що „в справах економічних партія наша перш за все стоятиме за якнайширший державний контроль над національним хазяйством. Ми будемо домагатись, щоб держава давала всій народній продукції напрям, найбільше для всього українського народу корисний, і щоб вона сама виступала в ролі організа-

² Як слушно зазначає І. Гирич, „В. Антонович імпував В. Липинському своїм бажанням творити нову ідею України, яка суперечила всьому попередньому етапові українського руху. До В. Антоновича власне України в модерному розумінні не було: порвавши з польським середовищем, він не прийшов до українського — останнього як такого ще не існувало, його і створив В. Антонович [...] В. Липинський так само творив те, чого не існувало до нього. Концепт спольщеної української шляхти був так само не стільки реальний факт, скільки сконструйований інтелектуальний продукт, який давав у руки національно-визвольному рухові потужну ідеологічну зброю“ (С. 26).

тора тих сфер народного хазяйства, в котрих найбільше заінтересована вся нація. Для того в першу чергу повинні бути примусово викуплені і стати власністю української держави такі природні багатства, як вугільні копальні залізорудні, нафтові промисли, ліси і т. ін., і концесії на добування цих багатств не повинні ні в якому разі даватись приватним капіталістичним підприємствам або чужим державам. Поволі і інші великі промисловості (як сахарна, винокурна і т. п.) повинні бути об'єднані в одно державне національне підприємство, в котрім власники-капіталісти з самостійних підприємств перетворюються в пайщиків держави. Шкідливий для нації хаос приватного капіталістичного хазяйства, в якому інтерес приватного підприємця (часто в формі банків та промислових синдикатів) диктує свою волю національній продукції та порядкує анархічно продукційними силами нації, мусить бути обмежений не тільки зверху — якнайширшим державним контролем над національним хазяйством, а і знизу — організацією та об'єднанням народних продукуючих мас" (С. 529—530). По суті, це є соціалістичні наміри (націоналізація, одержавлення ключових галузей економіки, активне втручання держави в економічне життя країни, критика стихійного капіталізму). Партія, ідеологом якої був В. Липинський, виступала також за поширення професіональних союзів (які об'єднували як робітників, так і техніків, інженерів, агрономів, лісоводів тощо), за найбільший розвиток демократичного кооперативного руху в усіх його формах та відмінах, за демократичне законодавство у справах урегулювання відносин праці й капіталу, фінансових (наприклад, дешевий, всім доступний кредит), податкових (прогресивний податок на прибуток і спадщину), торговельних (монополія хліба і на речі першої потреби) та митних. В аграрному питанні В. Липинський та його однодумці мріяли про „майбутню Вільну хліборобську Україну як край високорозвиненого, інтенсивного фермерського сільського хазяйства“ та декларували наміри знищити „величезні поміщицькі латифундії, котрі могли існувати тільки при дешевих робочих руках, темноті народній та піддержці пануючих держав, і — витворені панщиною — великі, скупчені та бідні українські села. Місце одних і других повинні зайняти розкинуті рясно по всій українській землі хутори трудового українського селянства“ (С. 530). Ці хутори пропонувалося здати в довічне спадкове користування без права поділу (майорат або мінорат). Планувалося радикальна аграрна реформа: утворення українського державного земельного фонду, в який мали ввійти конфісковані казенні, кабінетські, удільні, монастирські тощо землі, а також землі приватних власників, котрі мали перейти за викуп по справедливій оцінці у власність держави поверх певної, установлені законом (не нижче трудової) норми. В. Липинський мріяв про те, що на цих землях буде працювати „український хлібороб, об'єднаний в могутні кооперативні товариства“ (С. 531). Мабуть, слід визнати, що ці гасла далекі від уявлення про класичний консерватизм. Економічна частина програми виглядає добре обміркованою, виваженою й, вірогідно, в разі її реалізації (коли б історія дала УДХП та її лідерам такий шанс!) могла б призвести до стабілізації й розквіту національної економіки, необхідною передумовою створення якої В. Липинський вважав набуття Україною дійсного суверенітету.

Стосовно вагомості його провідних ідей дореволюційної доби для нашої сучасності й будучности наголосимо, що, наприклад, відома формула В. Липинського: „Без держави ми нацією не є, і без держави нею не будемо. Хто проти держави, той нищить ідею нації“ зберігає свою значущість і дотепер, на порозі ХХІ століття. Ба більше — вона стає аксіоматичною. Актуальними є також думки консервативного мислителя про конструктивну роль еліти в суспільстві, про те, що українці мають формувати свою національну еліту на підставі власного культур-

ного простору, на підставі принципу територіалізму, а не „принципу крові“, про потребу соціальної злагоди, міжетнічної толерантності, про перспективність творення української нації за політичною (а не етноцентричною чи лінгвоцентричною) моделлю, про те, що національна ідея слугує меті мобілізації етносу під прапор певної держави і провідної нації, що для перемоги національного проекту необхідна послідовна боротьба з чужими національними міфами та національно-державними ідеями в Україні, активна протидія спробам імперського панування над українською територією. Важливими є міркування В. Липинського про стабілізаційну роль традиції у громадсько-політичному житті України, про органічний взаємозв'язок традиції і приватної земельної власності, про потребу самовиховання власника в дусі відповідальності перед державою й народом. В. Липинський казав, що будь-який власник є продуктом традицій. І чим довше він є власником на землі, тим більше цінує традицію і людей, стає зацікавленим у власній державі („Без традиції немає культури, а без культури — нема нації“), але справжня власність є результатом спадковості 5—7 поколінь... Отже, слід погодитися з думкою одного з упорядників видання, що „сьогодні для нас Липинський цікавий передовсім як представник національної консервативної ідеології, як ідеолог цінностей стабільності, органічності та суспільної злагоди [...] праці Липинського — це третя українська „Біблія“ після „Кобзаря“ і „Історії України-Руси“ Грушевського“³.

Таким чином, представлений увазі читача том суспільно-політичних творів В. Липинського гідно виконує завдання репрезентації перед світовою інтелектуальною спільнотою творчого доробку однієї з найбільш яскравих постатей модерної України та є, безперечно, цінним джерелом, яке відтепер може активно використовуватися дослідниками історіософії видатного консерватора. Виконане на рівні найкращих археографічних і поліграфічних стандартів, це видання має сприяти активізації інтересу нового покоління національної журналістики до її „золотого фонду“ та залученню публіцистичної спадщини українського політичного мислителя до скарбниці європейської суспільної думки.

Світлана ІВАНИЦЬКА

Хомяк Мар'ян. Маврицій Горн (1917—2000): Життя і наукова спадщина / Національна академія наук України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.— Львів, 2015.— 136 с.— (Серія: Історики України. № 13)

Біографічний жанр історіописання виник понад два тисячоліття тому — в елліністично-римській історіографії, і був поширений у наступні періоди історії, демонструючи притаманний людям усіх часів інтерес до чужого, особливо величнього чи повчального життя. Однак поворот до мікроісторії впродовж 1970-х років вніс свої корективи. На зміну повчальній „історії героїв“ прийшов інтерес до то-

³ Історик Ігор Гирич: „Книгу Липинського повинен мати кожен депутат“ / Розмовляла Тіна Пересунько. 2015-08-10.— Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/istorik-igor-girich-knigu-lipinskogo-povinen-mati-kozhnij-deputat.html>

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імені ШЕВЧЕНКА

Том CCLXVIII

Праці Комісії спеціальних (допоміжних)
історичних дисциплін

Львів — 2015

pryshk